

Krajobraz, anti dizajn i agresivna arhitektura

Grgurević, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Agriculture / Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:204:025119>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Agriculture University of Zagreb](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET**

Krajobraz, anti-dizajn i agresivna arhitektura
DIPLOMSKI RAD

Josip Grgurević

Zagreb, listopad, 2018.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AGRONOMSKI FAKULTET**

Diplomski studij:
Krajobrazna arhitektura

Krajobraz, anti-dizajn i agresivna arhitektura

DIPLOMSKI RAD

Josip Grgurević

Mentor: doc.dr.sc. Borka Bobovec, dipl.ing.arh

Neposredni voditelj: doc.dr.sc. Ines Hrdalo

Zagreb, listopad, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU AGRONOMSKI FAKULTET

IZJAVA STUDENTA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, **Josip Grgurević**, JMBAG 0130216491, rođen 03.03.1988. u Slavonskom
Brod, izjavljujem da sam samostalno izradila/izradio diplomski rad pod naslovom:

Krajobraz, anti-dizajn i agresivna arhitektura

Svojim potpisom jamčim:

- da sam jedina autorica/jedini autor ovoga diplomskog rada;
- da su svi korišteni izvori literature, kako objavljeni tako i neobjavljeni, adekvatno citirani ili parafrazirani, te popisani u literaturi na kraju rada;
- da ovaj diplomski rad ne sadrži dijelove radova predanih na Agronomskom fakultetu ili drugim ustanovama visokog obrazovanja radi završetka sveučilišnog ili stručnog studija;
- da je elektronička verzija ovoga diplomskog rada identična tiskanoj koju je odobrio mentor;
- da sam upoznata/upoznat s odredbama Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu (Čl. 19).

U Zagrebu, dana _____

Potpis studenta

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU AGRONOMSKI FAKULTET

IZVJEŠĆE O OCJENI I OBRANI DIPLOMSKOG RADA

Diplomski rad studenta/ice **Josip Grgurević**, JMBAG 0130216491, naslova
Krajobraz, anti-dizajn i agresivna arhitektura
obranjen je i ocijenjen ocjenom _____, dana _____.

Povjerenstvo:

potpisi:

1.	doc.dr.sc. Borka Bobovec, dipl.ing.arh	mentor	_____
2.	doc.dr.sc. Ines Hrdalo	neposredni voditelj	_____
3.	prof.dr.sc. Branka Aničić	član	_____
4.	prof.art. Stanko Stergaršek, d.i.a.	član	_____

Zahvala

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
1.1.	Cilj rada ili Cilj istraživanja	1
1.2.	Radna metodologija.....	1
2.	Urbani Fenomen anti-dizajna i agresivne arhitekture.....	2
2.1.	Anti-dizajn.....	2
2.2.	Jezik anti-dizajna	4
2.3.	Agresivna arhitektura.....	5
2.3.1	Anti-mjesta	6
2.3.2	Obrambena arhitektura	8
2.4	Objekti i anti-dizajn.....	9
2.4.1	Šiljci protiv beskućnika	10
2.4.2	Repelentne boje	11
2.4.3	Urbani namještaj	12
2.4.4	„Svinjske uši“	16
2.4.5	„Ležeći policajci“	18
2.5	Uređaji i anti-dizajn	19
2.5.1	Rasvjeta	19
2.5.2	Video nadzor	21
2.5.3	Audio uređaji	24
3.	Anti-dizajn i agresivna arhitektura u Zagrebu.....	27
3.1.	Ulaz u Hrvatsko narodno kazalište	28
3.2.	Tramvajska postaja Trg hrvatskih velikana.....	29
3.3.	Tramvajsko okretište „Savski most“	30
3.4.	Zagrebačka Špica.....	32
3.5.	Glavni željeznički kolodvor u Zagrebu	34
4.	Prijedlog intervencije/performansa u prostoru	36

4.1.	Prijedlozi	37
4.2.	Prijedlog I.....	37
4.3.	Prijedlog II.....	38
5.	Zaključak	40
6.	Popis literature.....	41
	Životopis	44

Sažetak

Krajobrazna arhitektura je kroz svoju cijelu povijest bila odraz društva i vremena u kojem je nastajala, tako je i danas. U pristupu oblikovanju urbanog krajobraza i njegovih elemenata možemo uočiti nove trendove, prije svega socijalnu kontrolu koja se pokušava provesti u javnom prostoru kroz pomno odabrani dizajn. Kada ta funkcija prostora ili objekta postane njegova dominantna funkcija taj dizajn postaje anti-dizajn i agresivna arhitektura. Rad sagledava utjecaj tih trendova na javni prostor u svijetu i gradu Zagrebu i istražuje uzroke i posljedice takvog pristupa oblikovanju tih prostora. Također pokušava i ponuditi način kako tu problematiku približiti široj javnosti.

Ključne riječi: Krajobraz, anti-dizajn, agresivna arhitektura, socijalna kontrola, javni prostor

Abstract

Trough whole history landscape architecture was reflection of society and time in witch it was created, same is true for today. In approach to designing of urban landscape and its element we are able to identify new trends, social control that it tries to introduce in public space by means of carefully choosen design. When that becomes main functionality of that space or object then that design turns into anti-design and aggressive architecture. This work looks in to causes and consequences of that approach in design of space. It is also trying to offer way how to make public more aware of this issues.

Keywords: Landscape, anti-design, aggressive architecture, social control, public space

1. Uvod

Razvojem i rastom gradova mijenja se javni prostor unutar njih i krajobraz kao potencijal razvoja i uređenja. Sve veći broj ljudi živi u gradovima i pritisak i potreba za stvaranjem adekvatne socijalne sredine raste. Zadnjih godina zamjetan je trend pojave urbanog fenomena anti-dizajna i agresivne arhitekture, odnosno oblikovanja javnog prostora bez obzira na krajobrazno okolišne uvjete i na način koji onemogućuje njegovo korištenje određenim socijalnim skupinama. Socijalna kontrola (odnosno promišljanje o oblikovanju usmjereno protiv određenih socijalnih skupina) usađena je u oblikovanje takvih prostora što dovodi do njihova oblikovanja koje je isključujuće i usmjereno na posljedice (beskućništvo, vandalizam...), i u suštini ne rješava uzroke problema (nezaposlenost, alkoholizam, psihološki problemi...), ali neposredno utječe i na ostale ugrožene skupine (trudnice, djeca, starije osobe...). Rad sagledava učestalost te pojave u svijetu i u Zagrebu, razne oblike u kojima se pojavljuje, te pokušava sagledati posljedice takvog pristupa oblikovanju urbanog krajobraza i njegovih sastavnica na javni prostor.

1.1. Cilj rada ili Cilj istraživanja

Cilj ovoga rada je pojasniti urbani fenomen anti-dizajna i agresivne arhitekture u gradovima, njihovo pojavljivanje i indentificirati lokacije u gradu Zagrebu s elementima anti-dizajna, te osmisлити prijedlog intervencije u prostor ili performansa kojom bi se podigla svijest šire javnosti o tom urbanom fenomenu i njegovoj problematici.

1.2. Radna metodologija

Istraživanje će se provesti analizom dostupnih istraživanja i literature koja se bavi sličnom ili usko povezanom problematikom usporedno analizirajući konkretna oblikovna rješenja u urbanom krajobrazu na taj način će se pokušati definirati što su anti-dizajn i agresivna arhitektura i koje su njihove karakteristike.

Potom će se u daljnjem djelu rada pristupiti indentifikaciji, inventarizaciji i fotografiranju pojedinih lokacija u gradu Zagrebu gdje je uočena pojava fenomena anti-dizajna i agresivne arhitekture.

U završnom djelu rada nakon završenih analiza pristupiti će se osmišljavanju i oblikovanju intervencije ili performansa po principima krajobrazne arhitekture u svrhu podizanja svijesti šire javnosti o problematici tih fenomena.

2. Urbani Fenomen anti-dizajna i agresivne arhitekture

Krajobrazna arhitektura je uvijek zrcalila društvo i društveni poredak. Tu funkciju ona ispunjava i danas te kroz analizu trendova koji se pojavljuju u oblikovanju krajobraza možemo dobiti sliku današnjeg društva. Neki od najkontroverznijih trendova su anti-dizajn i agresivna arhitektura. Oni su posebni i po tome jer su uglavnom ne primijećeni od strane šire javnosti, odnosno korisnika

2.1. Anti-dizajn

Anti-dizajn je termin koji će se koristiti za onaj dizajn objekata i uređaja u čijem oblikovanju je vidna namjera socijalne kontrole, pokušaj utjecaja na ponašanje ljudi koje pogoduje određenim socijalnim skupinama. Ta namjera se očituje na način da ti objekti izazivaju nelagodu pri svakom drugom korištenju osim onoga koje je zamišljeno ili u potpunosti ometaju nesmetano korištenje javnog prostora. Anti-dizajn se javlja u različitim oblicima, od arhitektonskih intervencija u izgrađenom krajobrazu pa sve do elektroničkih uređaja koji utječu na krajobraz. Također njihova implementacija varira od vrlo suptilnih i gotov neprimjetnih, te puno širih i radikalnijih u svome ometanju načina na koji koristimo javni prostor.

Pri sagledavanju dizajna i kategoriziranju istoga kao anti-dizajna potrebno je pronaći određene markere. Prije svega potrebno je analizirati materijalne osobine i svojstva tih objekata (npr. hladne i ispolirane površine), nadalje ovalni i okrugli oblici koji su se počeli opetovano pojavljivati u urbanim strukturama koji sprječavaju spavanje, sjedenje, razbacivanje smeća i *skeat*-anje. Prema Dan Loctonu definitivan odgovor „je li nešto oblikovano kroz anti-dizajn možemo dobiti od samog dizajnera, ako sam dizajner nekog predmeta ili prostora ne bi želio biti korisnik svoje kreacije, vjerojatno je riječ o anti-dizajnu.“ (Savičić i Savić, 2013)

Savičić i Savić te markere nazivaju „tihim agentima“ (Designing out Unwanted Behaviour, 2014). Oni upravljaju našim ponašanjem u javnom prostoru i kada utjecaj autoriteta vlasti nije neposredno prisutan (osiguranje, policija...). Ti „agenti“ su materijalizirani kroz anti-dizajn i na taj način osiguravaju da je kontrola provedena u krajobrazu kroz dizajn javnih prostora, urbanog namještaja i prometne strategije. Oni ne samo da ograničavaju korištenje već i istovremeno prekidaju svaku interakciju između korisnika i vlasti jer ne ostavljaju prostora za rasprave i neposlušnost.

Vrlo često anti-dizajn je prvotna reakcija na problem na način da se oslanja na postojeće strukture kako bi se adresirao specifični problem ili neželjeno ponašanje. Međutim posljednjih godina anti-dizajn postaje glavna odlika oblikovanja, a ne nadodana funkcionalnost. Suvremeni diskurs u urbanom dizajnu je centriran oko odvrćajuće funkcije, a manje oko stvaranja osjećaja mjesta ili fizičkog komfora.

Anti-dizajn je obično usmjeren na specifične socijalne grupe, najčešće su to tinejdžeri, različiti ovisnici i beskućnici. On je uvijek dvosmislen, nekima pomaže ali je u isto vrijeme potpuno nemilosrdan prema drugima. Njegov cilj nije naštetiti korisnicima javnog prostora, već stvoriti prostor kakav je u interesu elite, to se postiže na uštrb pojedinih marginalnih skupina. Te grupe često niti ne ugrožavaju našu sigurnost, one su jednostavno nemoćne manjine čija je pojava u javnom prostoru nepodobna za vladajuću elitu. Oni su često ignorirani pri donošenju odluka o javnom prostoru (beskućnici, tinejdžeri, skejteri, i siromašniji građani).

Slika 2.1 Distopijski pogled na dizajn klupa u javnom prostoru,
klupa koja otpušta smrtonosni virus kada je park zatvoren
Izvor: Ellis W., Robertson D., Ramos R.-Transmetropolitan br. 51. (2002.)

Anti-dizajn je potpuno suprotan dizajnu koji u svoj centar stavlja korisnika, on sagledava objekt kroz oči anti-korisnika, što rezultira dizajnerskim smjernicama koje analiziraju ograničenja korištenja kao glavni problem. Te na taj način umjesto ugodnosti i upotrebljivosti glavna osobina postaje njegova neupotrebljivost od strane određenih potencijalnih korisnika.

Iz povijesne perspektive takav odnos prema krajnjem korisniku je potpuno nov. Ako pogledamo unatrag, upotrebljivost i dizajn centriran oko korisnika, možemo ga pratiti od 50-ih godina prošlog stoljeća. Već tada H.Dreyfus započinje s proučavanjem ergonomije i dizajna po mjerilu čovjeka. Promatranje potencijalnog

pozitivnog utjecaja dizajna na korisničko iskustvo se sistematski provodi. Unatoč tome danas anti-dizajn postavlja javnu vlast u centar i osigurava da se ljudi ponašaju u skladu s pravilima postavljenima od nje. Većina pojava anti-dizajna je naručena i odobrena od samoga grada, ali sve veći dio je financiran i postavljen od privatnih investitora, te granica između javnih i privatnih interesa postaje nejasna.

2.2. Jezik anti-dizajna

Promatrajući manifestacije anti-dizajna u gradovima Savičić i Savić (Unpleasant Design, 2013) su prepoznali osnovne pojavne grupe u koje ih možemo svrstati. To su tretiranje površine, izmjene oblika (zaobljenost, kut, nagib) i osjetilne intervencije (svjetlo, zvuk, dodir, miris). Zanimljivu observaciju su napravili uspoređujući te grupe i njihove osobine s Whyte-ovim popisom elemenata koji čine uspješan javni prostor (Whyte, 1980.). Iako je njegovo istraživanje provedeno pred skoro 40 godina mnoga od njegovih promatranja su prilično suvremena i mogu se primijeniti i danas. Prema Whyte-u ono zbog čega neko mjesto funkcionira je sjedenje, hrana, maloprodaja i javni toaleti. Te funkcije su, kako bi neki prostor zaista zaživio, potrebne i danas, ali analizirajući svaku od tih funkcija i način na koji se ona oblikuje u današnje vrijeme uočili su duboku ukorijenjenost anti-dizajna u oblikovanju i formiranju izgleda tih elemenata.

Slika 2.2. Uporaba neprimjernih materijala pri oblikovanju klupe, Ghent
Izvor: Josip Grgurević (2018)

2.3. Agresivna arhitektura

Osim u dizajnu objekata i uređaja, oblikovanje u kojem je vidna namjera socijalne kontrole, možemo uočiti i promatranjem oblikovanja u „većem mjerilu“ (prostornom planiranju te oblikovanju javnih prostora kao cjelina). Iako je i u tim slučajevima moguće koristiti termin anti-dizajn za te primjere će se u ovom radu koristiti pojam agresivna arhitektura kako bi se pokazala veća opsežnost takvih primjera. Također uvođenjem još jednog termina ukazat će se na problematiku da iako uočen od različitih autora, ovaj fenomen i dalje nema uniformnu definiciju i opće prihvaćeni naziv.

Novinar Robert Caro je 1974. u svojoj knjizi *The Power Broker* opisao vrlo intrigantnu epizodu u povijesti Američkog urbanog planiranja. Mostovi koji prelaze široke ceste koje vode od grada New York do Long Islanda, prema njegovu objašnjenju, su konstruirani kako bi postigli određeni socijalni efekt. Nadvožnjak je namjerno postavljen znatno niže nego je to uobičajeno, od kojih su neki na jedva 3 metra visine od pločnika. Ta strukturna neobičnost je namjerni izbor čovjeka odgovornog za mnoge renovacije javnog prostora New Yorka u prošlom stoljeću, Roberta Moses-a. Svjestan da se dio populacije s niskim prihodima oslanja na javni prijevoz Moses je oblikovao te mostove kako bi obeshrabrio siromašnu populaciju od korištenja tih novih širokih cesta. Četvero metarski autobusi nisu mogli proći ispod mostova, zadržavajući neželjeni dio populacije unutar granica grada, dok je bogatiji, pretežito bijeli, dio populacije, koji koristi osobne automobile bio slobodan koristiti te ceste. Na taj način je projekt koji je trebao ohrabriti dnevnu migraciju i rekreaciju, postao način segregacije stanovnika i posjetitelja tih javnih prostora. Naizgled banalan aspekt urbanog krajobraza postaje snažan alat u rukama politički motiviranih ljudi. Takve uzorke u planiranju prostora urbanisti nazivaju agresivnom arhitekturom.

Caro je u jednom od svojih intervjua vezanih uz knjigu izjavio „Veliki problem postavljen od Roberta Mosesa je može li ovaj grad (New York) izgraditi što je potrebno i u isto vrijeme pridržavati se demokratskih principa.“ S obzirom na današnje političke klime to pitanje se može postaviti i u većini gradova u svijetu.

Slika 2.3. Palmer Avenue Bridge, Bronx River Parkway, 1927
Izvor: Historic American Engineering Record

2.3.1 Anti-mjesta

Arnaud Elfort (2014) definira anti-mjesta kao želju za prisvajanjem i stvaranjem primjerenog prostora. U vidu toga to je konstrukcija koja nema nikakvu drugu funkciju osim okupirati prostor i učiniti ga nedostupnim. Odnosno sprječava bilo kakvu uporabu.

Etička upitnost takvih anti-mjesta dovodi do različitih formi kako bi se zamaglila njihova prava namjera. Ponekad su prikrivene stvarajući „umjetničku instalaciju“, a nekad je prava svrha prikriivena davanjem druge funkcije upitne korisnosti na toj lokaciji. Naravno neka su otvoreno eksplicitna i agresivna, uglavnom ispred financijskih ustanova, ali tim slučajevima dizajn djelomično i reflektira sigurnosne potrebe takvih mjesta tvoreći svojevrsnu utvrdu od takvoga mjesta. Ona se također često pojavljuju na otvorima ventilacije, ulazima na parkirališta, ulazima zgrada, podvožnjacima i sl.

Slika 2.3.1 Ulaz u zgradu, Pariz

Prikrivanje prave namjere, sprječavanje okupljanja beskućnika, postavljanjem „ukrasa“
 Izvor: <https://www.flickr.com/photos/7211263@N02/4143413667/in/album-72157602377494963/> (2008)

Slika 2.3.1. 2 Stalci za bicikle ispod podvožnjaka, Seattle

Prikrivanje prave namjere, sprječavanje okupljanja beskućnika, postavljanjem urbane opreme
 Izvor: <https://media1.fdncms.com/stranger/imager/u/large/25638546/1513642885-4l-y95s8.jpg> (2017)

2.3.2 Obrambena arhitektura

Termin koji se nekada koristio za kule, zidove, bedeme, vodene jarke i druge obrambene elemente koji su štitili tadašnje gradove od stranih napadača danas se uglavnom koristi za elemente koji služe obrani od potencijalnih prijetnji sigurnosti, terorizama i različitih vrsta ekstremizma. Izgled gradova nekada je bio apsolutno podređen obrambenoj funkciji. Danas ponovno možemo zamijetiti pojavu obrambenih funkcija na izgled gradova. Oblikovanje urbanog namještaja na način da je skrivanje bilo kakvih eksplozivnih naprava otežano, stvaranje fizičkih barijera za motorna vozila pred pješačkim zonama kao bi se onemogućili napadi na pješake, samo su neke od promjena koje su posljedica pokušaja povećanja sigurnosti građana pomoću dizajna.

Slika 2.3.2. Posude za sadnju na ulazu u pješačku zonu, Ghent
Osim ukrasne sve češće je moguće uočiti i obrambenu funkciju u urbanoj opremi
Izvor: Josip Grgurević (2018)

Slika 2.3.2.3 Klupe na ulazu u pješačku zonu, Ghent
Izvor: Josip Grgurević (2018)

2.4 Objekti i anti-dizajn

Jedan od oblika pojavljivanja anti-dizajna su objekti. To su instalacije, intervencije i adaptacije urbanog namještaja koji onemogućuje korisnika u slobodnoj uporabi objekta već omogućuje odnosno onemogućuje određene načine korištenja. Najčešća meta takvih intervencija i redizajna su klupe kao jedan od najučestalijih važnijih elemenata javnog prostora. Međutim promišljanje o oblikovanju kroz anti-dizajn ne staje tu. Danas je u urbanim sredinama moguće uočiti različite pokušaje kontrole socijalnog ponašanja u javnom prostoru pomoću dizajna.

Slika 2.4 Fasada supermarketa, Hamburg

Izvor: Josip Grgurević (2018)

2.4.1 Šiljci protiv beskućnika

Problem beskućnika je vrlo kompleksan i uzroci njegove pojave su raznoliki. Također ne moguće je ignorirati odgovornost društva u rješavanju toga problema. Ovdje je adresiran samo pristup odgovornih rješavanju toga rastućeg problema kroz dizajn u velikim gradovima. Beskućnici su siromašni, uglavnom ne zaštićeni od institucija i njihovo samo postojanje je neugodno za Grad te su kao takvi jedna od najčešćih meta anti-dizajna. Jedan od možda najjasnijih primjera anti-dizajna, i upitnosti takvog pristupa oblikovanju urbanog krajobraza, su šiljci za beskućnike. Njihov brutalistički izgled i apsolutno ne prikrivanje njihove funkcije, stvara jako jasnu sliku društva u kojem živimo. Tretiranje samo simptoma određenog problema ne rješava i sami problem. Ali u slučaju beskućništva to je postala uobičajena praksa u gradovima.

Slika 2.4.1 Šiljci protiv beskućnika, London

Izvor: https://urbanshit.de/bilder_urbanshit/2014/06/anti-homeless-spikes-940x517.jpg

2.4.2 Repelentne boje

Javno uriniranje je problem u gradovima koji zasigurno nije nov, u mnogim gradovima već na zgradama iz 1800-ih možemo pronaći različite oblike „deflektora urina“, ploče i zidiće pod kutom koji bi deflektirale urin nazad na počinitelja. I danas gradska vijeća se moraju baviti istim problemom. Gradske vlasti u Hamburgu (Njemačka) su odlučile tretirati sve površine u St. Pauli distriktu sa ultra-hidrofobnim premazom koji odbija gotovo sve tekućine pa tako i urin. Premaz se pokazao izrazito učinkovit u tome te su gradske vlasti postavile znakove s natpisom :*“Hier nicht pinkel! Wand pinkelt zurück.“* (Ne pišaj ovdje! Zidovi pišaju nazad.). Iako naizgled učinkovita rješenja, specifično za anti-dizajn, oni samo dislociraju problem. Postavlja se pitanje bi li se bolji učinak postigao postavljanjem javnih toaleta na tim lokacijama.

Slika 2.4.2 Hidrofobni premaz na zidovima u St.Pauli distriktu , Hamburg

Izvor: <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/27/walls-that-pee-back-people-urinate-in-public>

2.4.3 Urbani namještaj

Jedan od najvažnijih elemenata javnog prostora, ujedno i onaj koji je najlakše ostvariti je sjedenje. „Ljudi sjede tamo gdje postoji mjesto za sjesti“ (Whyte, 1980.) ali isto tako ljudi vole imati mogućnost izbora gdje i kako sjediti. Uglavnom će odabrati mjesto koje je fizički i socijalno ugodnije odnosno s dobrim pregledom aktivnosti u okolici i bliže ostalim ljudima. Drugim riječima sjedenje treba također osigurati poželjnu vizuru ili nešto u čemu se može sudjelovati. Svaki od aspekata sjedenja je moguće oblikovati pomoću anti-dizajna. Praksa je pokazala da je prije svega moguće jednostavno u potpunosti ukloniti sjedenje iz javnog prostora. Rasporedom sjedenja je također moguće utjecati na ponašanje ljudi u prostoru, ono je često raspoređeno na način da je preblizu za ljude koji ne sjede zajedno, a u isto vrijeme predaleko za one koji žele voditi razgovor. Socijalni komfor je u današnje vrijeme od maloga značaja osobama koje odlučuju o javnom prostoru. Centralno postavljena odmorišta za ruke unaprijed određuju moguće načine korištenja tih klupa, onemogućujući ležanje na njima, te drukčije konfiguracije sjedenja osim onih predviđenih od strane postavljača. Valovite i zaobljene površine, okomiti nasloni, uklanjanje naslona, neprimjereni materijali, prekratka i/ili previsoka sjedišta samo su neka od mnogobrojnih „rješenja“ ponuđenih od anti-dizajna pri oblikovanju sjedenja u javnom prostoru.

Slika 2.4.3 Anti-dizajn klupe (2006), Tokio

Poprečni nasloni za ruke, nagib plohe za sjedenje, okomiti naslon za leđa

Izvor: [http://image.ohmynews.com/down/images/1/yumiko_321234_1\[528575\].jpg](http://image.ohmynews.com/down/images/1/yumiko_321234_1[528575].jpg)

Slika 2.4.3 Anti-dizajn klupe, Oxford

Poprečni nasloni za ruke, zaobljenost plohe za sjedenje, visina površine za sjedenje

Izvor: https://urbanshit.de/bilder_urbanshit/2014/06/anti-homeless-spikes-940x517.jpg

Slika 2.4.3 Anti-dizajn klupe, željeznička stanica, Berlin
 Dužina klupe, odabir materijala
 Izvor: Josip Grgurević (2018)

Jedan od izvrsnih primjera anti-dizajna je tzv. „Camden klupa“, razvijena od strane Factory Furniture-a i postavljena u Londonskoj četvrti Camden. Sam proizvođač tvrdi (Factory Furniture, 2013) da su uspješno riješili 28 dizajnerskih problema kako bi uspješno adresirali neželjenu uporabu. Te probleme nazivaju „suvremenim potrebama urbanog namještaja za sjedenje“. Spriječiti spavanje, prodaju droge, krađu torbi, smanjiti razbacivanje otpada, jednostavne su za relociranje....itd. Iz tih smjernica jasno je vidljivo da je u centar stavljeno ograničavanje u korištenju, a ne poticanje. Te da će marginalno „nepravilno korištenje“ vjerojatnije biti u fokusu od načina korištenja većine. Isto tako na taj način se pretpostavljaju loše namjere potencijalnog korisnika, što kao posljedicu stvara nepovjerenje između korisnika, dizajnera i gradskih vlasti. Sama činjenica da Factory Furniture na svom websiteu pri opisu ove klupe ističe te osobine daje vrlo jasnu sliku o njihovim interesima i koje su korisnike ciljali ovakvim dizajnom. Ova otvorenost otkriva vrlo obeshrabrujući stav prema javnom prostoru. Ona postaje svakodnevni podsjetnik zanemarivanja, neuspjeha i ne adekvatnih socijalnih programa u tom naselju.

Slika 2.4.3 Camden klupa, Engleska

Izvor: <https://www.factoryfurniture.co.uk/wp-content/uploads>

Jedna od posljedica ljudskog boravka prisutnosti ljudi na ulicama je svakako i otpad. Kako bi riješile taj problem, gradske vlasti obično postavljaju kantu za otpadke na najfrekventnijim ulicama, trgovima i parkovima. Ali često te kante nisu adekvatnog kapaciteta te postaju prepunjene pa njihova površina postaje odlagalište otpada. To je dovelo do toga da su moderne kante oblikovane na način da je njihova ploha zaobljena ili nakošena kako bi onemogućila nagomilavanje otpada na njenoj površini. S uvođenjem povratne naknade na pojedinu vrstu ambalaže stvorila se nova vrsta djelatnosti, skupljanja otpada. Kao i beskućništvo ono je okarakterizirano kao nepoželjno te postaje ciljano od strane anti-dizajna što dovodi do smanjenja i sužavanja otvora na kantama za otpatke kako bi otežalo i onemogućilo „kopanje po kantama“. Kao odgovor na takav pristup oblikovanju kanta za otpatke dizajner Paul Ketz stvara „*Pfandring*“, vrlo jednostavnu intervenciju i nadogradnju na postojeće kante za otpatke koja nudi socijalno osviješteno rješenje smještajem metalnog obruča za odlaganje povratne ambalaže oko kante za otpatke i time rješava „problem“ kopanja po otpadu. To je izvrstan primjer kako se ponovnim promišljanjem dizajna i promjenom pristupa ka oblikovanju može približiti rješavanju ili barem ublažavanju problema, za razliku od pristupa anti-dizajna, dislociranju problema.

Slika 2.4.3 *Pfandring* , Paul Ketz (2013), Cologne

Izvor: <https://www.resorti.de/blog/wp-content/uploads/2014/07/Pfandring-um-M%C3%BClleimer-c-startnext.jpg>

2.4.4 „Svinjske uši“

„Svinjske uši“ intervencija tehnološki vrlo slična ležećim policajcima, ali ovoga puta usmjerena protiv druge socijalne skupine – skejtera , naziv je dobila po američkom žargonu za policajce – *Pigs* (svinje). Skejteri, mahom tinejđeri, su jedna od supkultura koja je često na meti anti-dizajna. Na površinama koje su potencijalno zanimljive skejterima moguće je uočiti raznovrsne elemente anti-dizajna kojim se pokušava spriječiti korištenje tih prostora za skejtanje. Postavljanjem malenih izbočina tzv. „svinjske uši“ na rubove klupa, rukohvata, rubnjaka itd. onemogućava se korištenje tih površina za izvođenje trikova. Takav pristup samo dislocira problem i zapravo ga ne rješava te se još jednom postavlja pitanje je li anti-dizajn primjeren pristup problemima u društvu. Ono što bi zasigurno ublažilo problem skejtanja je izgradnja skate-parkova. Osiguravanje adekvatnog prostora za tu aktivnost bilo bi puno učinkovitije od „igranja lovice“ s skejterima po gradskim trgovima.

Slika 2.4.5 Klupe ispred Royal Courts of Justice , London

Izvor: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/jun/13/anti-homeless-spikes-hostile-architecture>

Slika 2.4.5 „Svinjske uši“, California

Izvor: https://o.b5z.net/i/u/10169682/i/skatestoppers/Front_Wall-1.jpg

2.4.5 „Ležeći policajci“

„Ležeći policajci“ ili službenog naziva, umjetne izbočine, su jedna od vrlo raširenih mjera kontrole ponašanja kroz dizajn. Postavljanjem poprečnih uzvisina na kolnik prisiljava se vozače da uspore, te se na taj način direktno pokušava kontrolirati neprimjerena brzina motornih vozila na nekom prostoru. Iako je i ovdje osjetna namjera kontrole socijalnog ponašanja, i cilja se određena socijalna skupina, teško je govoriti o anti-dizajnu. Intuicija nam govori da je neprimjerena brzina isključivo loše socijalno ponašanje. Ono ugrožava egzistenciju svih korisnika određenog prostora. Stoga možemo ovaj dizajn okarakterizirati ako socijalno angažiran i tu činjenicu kao glavnu razlikovnu osobinu u odnosu na anti-dizajn. Temeljna funkcionalnost kolnika kao sredstva za osiguranje povezivanja prostora motornim vozilima nije narušena, već samo modificiran na način koji služi interesima svih građana.

Slika 2.4.4 „Ležeći policajci“ , Čakovec

Izvor: <https://www.tportal.hr/media/thumbnail/w600/58908.jpeg>

2.5 Uređaji i anti-dizajn

Uređaji su sistemi koji su sposobni snimati i prenositi informacije koje mogu biti korištene kako bi se utjecalo na ponašanje ljudi u javnom prostoru. Različite svjetlosne i zvučne instalacije koje snažno utječu na naša osjetila i video nadzor možemo svrstati u ovu grupu.

2.5.1 Rasvjeta

Jedan od prvih primjera utjecaja na ponašanje ljudi u javnom prostoru kroz dizajn vezan je uz javnu rasvjetu. Javna rasvjeta je postavljena kako bi osigurala primjereno ponašanje u tim osvijetljenim javnim prostorima. Iako se možda čini kao moderna tekovina, uljane lampe koristile su se već u Antičkom Rimu. U vrijeme srednjeg vijeka ta praksa je nestala zajedno s mnogim drugim tekovinama antičkog svijeta. Kada se početkom 15. stoljeća praksa osvijetljivanja ulica počela vraćati, dočekana je s neodobravanjem od stanovništva koje je u njoj vidjelo alat socijalne kontrole. Danas su se ljudi u potpunosti naviknuli na rasvjetu i prva nam je asocijacija na njeno korištenje smanjenje kriminala i pojačanje osjećaja sigurnosti. Način na koji svijetlost i tama koegzistiraju tokom gradskih noći je savršen pokazatelj specifičnosti gradskoga života. Zahvaljujući rasvjeti gradovi ožive i postanu možda najinkluzivniji u trenucima kada je vani najmračnije. Međutim osim intenziteta i lokacije rasvjete nedavno se započelo s eksperimentiranjem korištenjem obojanoga svjetla (plavo i ružičasto svjetlo).

Slika 2.5.1 Prva električna svjetiljka u gradu, ugao Ilice i Gundulićeve ulice 1877., Zagreb

Izvor: https://blog.dnevnik.hr/zagrebancija/slike/originals/10354950_309859735866944_4101159847736496418_n.jpg

Postavljanje plave neonske rasvjete u javnim WC-ima i pothodnicima usmjereno je na intravenozne narkomane. Plava rasvjeta smanjuje vidljivost vena na tijelu te se zbog toga očekuje da narkomani neće koristiti tako osvijetljene prostore za zlouporabu opojnih sredstava. Noćni klubovi, bolnice, barovi, kolodvori i ostali prostori koji su primijenili takvu rasvjetu potvrdili su uspješnu primjenu u ciljanoj namjeri. S druge strane takva rasvjeta može biti i opasna po život u slučajevima da je ovisnici ignoriraju ili na neki način pokušaju zaobići tu mjere kontrole kroz anti-dizajn. Nedavno je u Japanu plava LED rasvjeta postavljena u metro stanice kako bi opustila putnike. Smatraju da takva rasvjeta može pozitivno utjecati na osobe sa suicidalnim namjerama i popraviti njihovo raspoloženje. Njihova instalacija je potaknuta visokim brojem samoubojstava i podržana od strane stručnjaka iz područja psihologije (Demetriou, 2009; Saldana, 2011). Međutim, trenutačno nije potvrđen pozitivan utjecaj te su i dalje zadržane fizičke barijere koje sprječavaju pokušaje samoubojstva.

Slika 2.5.1 Plava rasvijeta na stanici podyemne željeznice, Japan

Izvor: https://files.brightside.me/files/news/part_31/314410/14242360-Blue_Station_920_632_80-1494335984-650-c524d9cb7c-1494501954.jpg

Ružičasta rasvjeta se nedavno pojavila kao mjera kojom se pokušava spriječiti okupljanje i zadržavanje tinejdžera. Ružičasto svjetlo pojačava vidljivost prištića na koži, te time stvara nelagodu jer naglašava nešto čime se ne ponose i čega se srame. Prvi put su postavljena u Mansfieldu, UK 2006. godine. Reakcije javnosti su bile podijeljene, ali okolnim stanarima to se učinilo kao vrlo jeftino i potencijalno uspješno rješenje.

Nemoguće je osporiti dobrobit javne rasvjete, ali gdje je granica kada dizajn postaje anti-dizajn. S odnosom prema građanima kao u ovim primjerima ta granica je zasigurno prekoračena.

Slika 2.5.1 Ružičasta rasvijeta postavljena ispred trgovine, Engleska
Izvor: <http://unpleasant.pravi.me/wp-content/uploads/2011/09/pink-light-light.jpg> (2011)

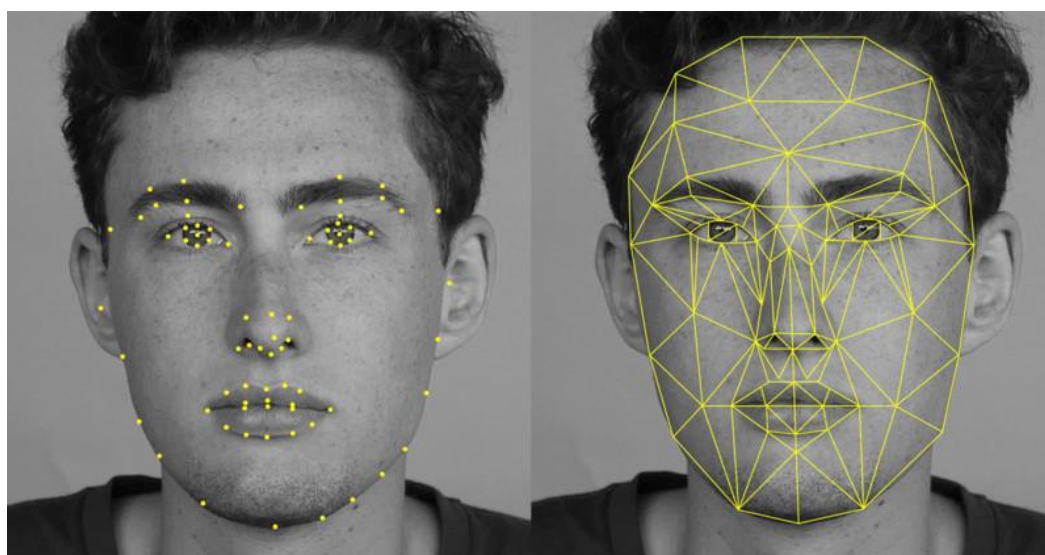
2.5.2 Video nadzor

Video nadzor je postao sastavni element urbanog krajobraza. Kamere su sveprisutne i sve više javnog prostora je pod konstantnim video nadzorom. U svojoj srži on je zamišljen kao način povećanja sigurnosti građana, ali polako prerasta u oblik apsolutne kontrole ponašanja građana. Kao i u slučaju javne rasvjete, primjenjivanje principa anti-dizajna vidljivo je i u video nadzoru. Klasični sistemi video nadzora postupno postaju sve sofisticiraniji. Prepoznavanje lica, praćenje pokreta, prepoznavanje hoda, prepoznavanje karakteristika kostura samo su neke od mnogih različitih nadogradnji današnjih video nadzora. Te tehnologije omogućavaju neviđenu razinu diskriminacije. Diskriminacijske prakse razvijene u operacijskim sobama CCTV-a (televizijska kamera zatvorenog kruga) odnosno video nadzora bile su integrirane u CCTV koji bi posebno ciljali pojedince na osnovi boje kože i načina hoda (Graham i Marvin, 2001.). Prepoznavanje hoda je integrirano i u video nadzor postavljen u satelite i omogućuje prepoznavanje i praćenje pojedinca samo na osnovi načina na koji hoda.

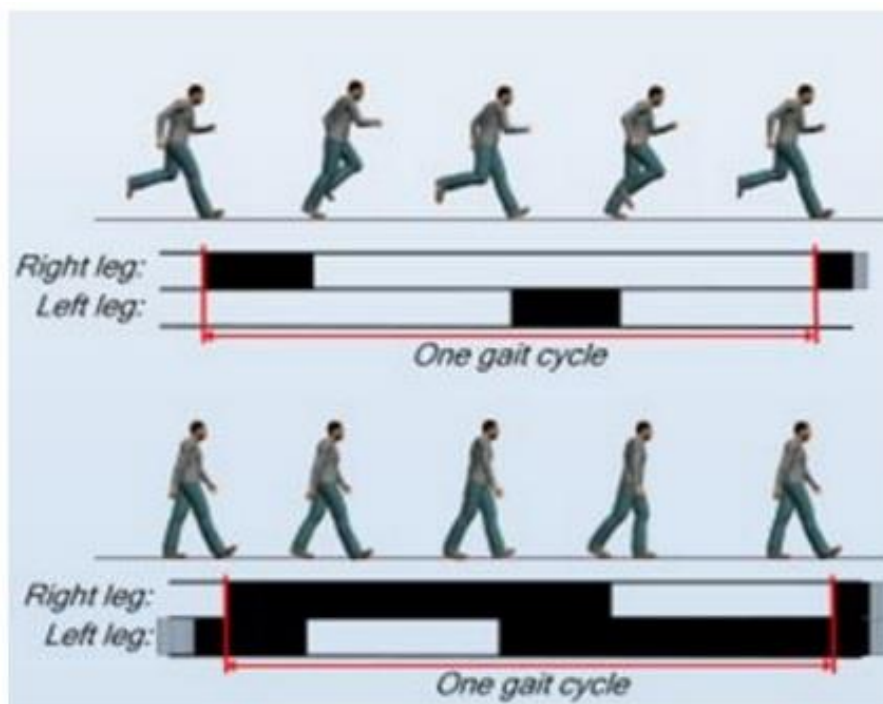
Slika 2.4.2 Video nadzor na željezničkoj stanici, Berlin
Izvor: Grgurević, J.(2018)

Prepoznavanje lica postaje standardizirana tehnologija u CCTV sustavima. Sve više gradskih kamera postaje opremljeno tom tehnologijom. Uskoro će postati moguće u potpunosti pratiti kretanje pojedinca kroz grad. Što otvara vrata potpunoj kontroli nad građanima.

Slika 2.4.2 Dijagram rada sustava za prepoznavanje lica
Izvor: <https://petapixel.com/2016/06/30/snapchats-powerful-facial-recognition-technology-works/>

Svi znamo kako je lako prepoznati prijatelja ili člana obitelji po načinu na koji hodaju, pa čak i s veće udaljenosti (Saunders, 1953.). Ali unatoč tome tehnologija je tek nedavno postala dovoljno napredna da bi mogla iskoristiti posebnosti hoda pojedinca. Za razliku od prepoznavanja lica ovaj softver može koristiti i video kamere niske rezoluciji pa čak i snimke kamera satelita.

Slika 2.4.2 Dijagram principa prepoznavanja hoda

Izvor: https://www.tutorialspoint.com/biometrics/biometrics_quick_guide.htm

Centri velikih gradova postaju centri trgovine i konzumacije. Uporaba video nadzora ovdje je uvjetovana interesima korporacijske elite koja je sklona diskriminiranju, posebno prema siromašnjoj populaciji i beskućnicima. Istraživanja koja su se bavila načinom na koji CCTV operateri identificiraju potencijalnu prijetnju pokazala su aktivnu diskriminaciju na osnovi rase i spola, usmjerenu posebno prema mladim crncima ili drugim subkulturalnim grupama. S razvojem CCTV sistema ta praksa je integrirana u sustav kako bi pratio odabrane pojedince (Graham i Marvin). Sustav može prepoznati pojedince koji nose majice s kapuljačama i hodaju na određeni način, također sustav uspoređuje pojedince s bazom podataka poznatih prijestupnika. Službena razina uspješnosti je 80%, što znači da je 1 od 5 prepoznatih osoba zapravo pogreška.

Prema Anni Minton prostori koji su pod video nadzorom zapravo stvaraju suprotan efekt na generalni osjećaj sigurnosti. Očekivanost pojave kriminala je veća jer ljudi pretpostavljaju da mora postojati razlog za povećani nadzor. Na taj način sigurnost donosi više nesigurnosti

Video nadzor u potpunosti mijenja karakter javnog prostora, obično popraćen s promjenama vlasničke strukture (gentrifikacija). Ti prostori u privatnom vlasništvu ili najmu legaliziraju diskriminaciju.

Trend u današnje vrijeme je fragmentiziranje urbanog tkiva u jako sigurne i „filtrirane“ bogate enklave na jednoj strani te siromašne, nesigurne i ne održavane na drugoj. Za razliku od starih sustava za nadzor koji su u jednakoj mjeri nadzirali sve ljude, novi sistemi mogu biti usmjereni kako bi izdvajali određenu skupinu. Na taj način doprinose već sada visokoj segregaciji u gradovima. U većini slučajeva ti problemi na taj način nisu riješeni već samo pomaknuti negdje drugdje. Njihova relokacija dovodi do povećane koncentracije na mjestima gdje anti-dizajn nije primijenjen, čineći ta mjesta još manje sigurnima i ugodnima i smanjujući šanse za „prirodno pojavljujućim dobrim ponašanjem“ (Anni Minton 2009).

Tehnologija koja se koristi kako bi se očuvala i povećala sigurnost u suvremenim javnim prostorima je često intruzivna i zamagluje liniju između zaštite i anti-dizajna. Sistemi za analiziranje podataka su sve više usmjereni prema određenim socijalnim grupama. To čini tu tehnologiju izrazito diskriminirajućom.

Naravno potpuno napuštanje te tehnologije nije rješenje, potrebno je ponovno promišljanje o načinu njene uporabe. Kada osiguranje postane prijetnja društvu i dizajn osiguranja postane anti-dizajn, potrebno je preispitivanje i uspostavljanje granica kako bi se ograničio njihov utjecaj na javnost.

2.5.3 Audio uređaji

Repelentni sustavi su dizajnirani imajući na umu određenu grupu, stvarajući osjećaj nelagode s obzirom na socijalne ili fiziološke karakteristike te grupe. One se kreću od nisko tehnoloških do sofisticiranih rješenja. Na primjer, klasična glazba koju često možemo čuti na željezničkim stanicama i šoping centrima, osim što je oslobođena plaćanja tantijema, dodatni je razlog sprječavanje okupljanja klošara i tinejdžera. U Hamburgu je taj pristup primijenjen na mnogim lokacijama. Björn Hellström objašnjava da ta glazba (posebno Mozart) je doživljavana kao ne *cool* od strane klošara, tinejdžera i ovisnika te posljedično oni izbjegavaju taj prostor.

Mosquito uređaj je patentirao Howard Staplenton u Južnom Walesu 2005. Visokofrekventno zujanje (17,8KHz) se koristi kako bi držalo tinejdžere podalje od javnih prostora gdje bi mogli uznemiravati ostale korisnike (šoping centri, dvorišta zgrada, križanja ulica). Staplenton je u svom dizajnu iskoristio činjenicu da ljudski sluh slabi s godinama te uređaj proizvodi konstantno zujanje na 17.8KHz i to 5dB glasnije nego zvukovi u okolici. Taj zvuk bi trebao biti potpuno neprimjetan starijima od 25 godina. Uređaj se vrlo brzo proširio Europom te je korišten podjednako od privatnih i javnih ustanova. Ubrzo je pokrenuto i pitanje njegove legalnosti, jer način na koji funkcionira zadire u Europsku konvenciju o ljudskim pravima i konvenciju Ujedinjenih Naroda o pravima djece te se može konstituirati i napadom. Uređaj je trenutačno zabranjen za korištenje u nekim zemljama članicama EU (Belgiji, Francuskoj), dok je u Nizozemskoj njegova uporaba stopirana jer su gradski planeri uvidjeli da se tinejdžeri jednostavno samo pomiču.

Slika 2.4.3 *The Mosquito* uređaj korišten ispred McDonald's restorana, Letterkenny
Izvor: <http://www.indymedia.ie/article/86200>

2.5.4 Audio nadzor

S razvojem tehnologije video nadzor postaje sve prisutan, kamere postaju sve jeftinije, manje, lako se postavljaju i pohranjivanje podataka je sve jednostavnije. Ako se trend nastavi on će imati snažan utjecaj na način na koji doživljavamo javni prostor. Kad svim tim kamerama dodamo i audio nadzor koji danas postaje standardizirana funkcija u video nadzoru, posljedice su izrazito značajne i snažne i potpuno mijenjaju život u javnom prostoru. Taj izrazito distopijski scenarij postaje stvarnost u SAD-u. gdje su pilot projekti u tijeku (California, Oregon, Maryland, Connecticut, Georgia...) i dozvoljeno je aktiviranje funkcije snimanje zvuka u kamerama u javnom prijevozu.

Spoznaja da ste kao pojedinac pod stalnim audio nadzorom u potpunosti mijenja ponašanje pojedinca u javnom prostoru. I kao takav ima sve odlike anti-dizajna ako se koristi na taj način. U potpunosti negira principe privatnosti pojedinca za vrlo malo realne koristi, samo kako bi olakšao sudski proces u slučajevima koji su i tako već zabilježeni na video kamerama i biti će procesuirani.

Slika 2.4.4 Video nadzor u javnom prijevozu opremljen mikrofonima, San Francisco
Izvor: <https://www.wired.com/2012/12/public-bus-audio-surveillance/>

3. Anti-dizajn i agresivna arhitektura u Zagrebu

S osamostaljivanjem Republike Hrvatske, kasnije i njenim ulaskom u Europsku uniju pristizanje novih trendova iz svijeta sve je brže i ažurnije. Tako i ovaj, nažalost negativni trend, možemo pronaći u Gradu Zagrebu. Kada se njemu pridoda gotovo isključivo financijska motiviranost gradskih vlasti, upitan pristup prema planiranju javnih prostora, i to što šira javnost u pravilu nije svjesna promjena koje se događaju već su tihi promatrači stvara se jedna dosta negativna klima za kvalitetno oblikovanje urbanog krajobraza, ona u kojoj anti-dizajn može prosperirati.

Slika 3.0. Banksy, I remember when all this was trees, Detroit

Izvor: <https://www.flickr.com/groups/banksyprints>

3.1. Ulaz u Hrvatsko narodno kazalište

Zgrada Hrvatskog narodnog kazališta (HNK) smještena na trgu Republike Hrvatske. Glavni ulaz u HNK je jedini natkriveni i zaštićeni javni prostor na cijelom trgu. Kao takav je privlačan potencijalnim korisnicima tog trga. Kao rješenje tog problema posegnuto je za anti-dizajnom. Na sve površine koje bi mogle biti korištene za sjedenje postavljeni su metalni šiljci kako bi se onemogućilo korištenje tog prostora za duži boravak. Problem nedostatka adekvatnog i privlačnog prostora za boravak na prostoru trga je „riješeno“ na način da se ukloni ta funkcionalnost i iz ono malo prostora što ju sadrži.

Slika 3.1. Zidić pokraj glavnog ulaza u Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb
Metalni dodatak za sprječavanje sjedenja
Izvor: Josip Grgurević, (2017)

Zašto se posegnulo za tim potpuno kontra intuitivnim pristupom? Nije li logičniji pristup bio učiniti i ostatak trga ugodnijim i tako izbjeći veću koncentraciju korisnika oko ulaza? Možda jednostavno nije u interesu odgovornih imati korisnike javnog prostora od kojih nemaju financijske dobiti. Naime, kao i na nebrojenim mjestima u gradu Zagrebu i ovdje je niknula ugostiteljska terasa te još jednom stavila privatne interese ispred javnih. Naravno postavljanje terase nije u potpunosti negativno jer daje živost mjestu, približava ljude kazalištu, ali stvaranje situacije gdje je jedini ugodan boravak na javnom prostoru trga moguć samo na „polu-privatnom“ prostoru je upitan pristup raspolaganju javnim prostorom.

3.2. Tramvajska postaja Trg hrvatskih velikana

Na trgu hrvatskih velikana i u njegovoj neposrednoj blizini nalazi se nekoliko financijski ustanova, među kojima je između ostalih i Hrvatska narodna banka. Njihova blizina je imala utjecaj i na dizajn istoimenoga tramvajskog stajališta na toj lokaciji. Umjesto klupa tu su kao alternativa postavljeni samo visoki nasloni. Na taj način u potpunosti uklanjaju svaku funkcionalnost koja bi omogućila duži boravak na tramvajskoj postaji. Na njih se moguće samo prisloniti te djelomično olakšati stajanje i čekanje. Takav anti-dizajn je izvrstan primjer gdje osim ciljanih grupa (beskućnici i tinejdžeri) odabrano rješenje snažno utječe i na druge skupine (trudnice, mala djeca, stariji i nemoćni) jer tim skupinama ne pruža adekvatno rješenje za olakšavanje čekanja na javni prijevoz. Koristeći anti-dizajn kao pristup oblikovanju tramvajskih postaja utječe se i na samo korištenje javnog prijevoza jer se šalje negativna poruka prema korisnicima, što za uzvrat stvara prezir prema samoj usluzi od strane korisnika. Dugoročno takav pristup može smanjiti korištenje javnog prijevoza, te povećati korištenje osobnih automobila. Jer unatoč mogućnosti zastoja u prometu, velika većina će se odlučiti za njega jer okoliš osobnog automobila je prilagođen korisniku.

Slika 3.2. Tramvajska stanica pokraj Hrvatske narodne banke, Zagreb
Umjesto klupa korisnicima su za odmor ponuđeni samo metalni nasloni

Izvor: Josip Grgurević, (2017)

3.3. Tramvajsko okretište „Savski most“

Jedan od Zanimljivih primjera je onaj na tramvajskom okretištu Savski most. Prema procjenama ZET-a frekvencija putnika na terminalu Savski most je od 20 do 25 tisuća putnika dnevno što ga čini jednim od ključnih zagrebačkih terminala. Unatoč visokoj frekvenciji prometa, taj prostor nije adekvatno uređen te je gotovo u potpunosti zapušten, bez temeljne komunalne opreme i osnovnih potreba. O razlozima zašto je to tako možemo samo nagađati. Spora administracija, nedostatak interesa vlasti za projekt u ne izbornoj godini koji ne nosi ekonomsku dobit ili namjernom izbjegavanju stvaranja *genius loci*-a na tom prostoru u jednakoj mjeri mogu biti uzroci tog problema. Posebnost ovoga prostora je i u tome što je jedan od rijetkih primjera koji je pobudio građansku inicijativu. Godine 2015. projekt Ars Publicae poziva na natječaj za prijedloge instalacije na prostoru Tromostovlja koja bi adresirala neki od problema u tom prostoru. Na natječaju je pobijedio rad Katerine Duda i Vlatke Blakšić s jednostavnom intervencijom koja omogućuje poboljšanje prostora okretišta instaliranjem posebno oblikovanih montažnih sjedišta na zaštitnu ogradu koja se koristi kao improvizirano odmorište te na taj način pridonosi neposrednom poboljšanju prostora grada.

Slika 3.3. 1. Postavljanje instalacije „Zicni se!“ na tramvajskom okretištu Savski most, Zagreb
Izvor: https://vizkultura.hr/wp-content/uploads/2015/10/tumblr_inline_nvlcfoAyqU1r0q9lg_1280.jpg (2015)

Slika 3.3. 2. Privremena instalacija „Zicni se!“ ,2 god. nakon postavljanja, Zagreb
Izvor: Josip Grgurević (2017)

Grad je nakon tri mjeseca pokušavanja odbio izdati dozvolu za postavljanje instalacije. Pola godine kasnije, sredinom 2016. godine grad je napokon postavio nekoliko klupa na taj prostor, međutim dvije godine nakon „gerilskog“ postavljanja ono što je trebala biti privremena instalacija još uvijek je tu i gradske vlasti se i dalje oslanjaju na nju u rješavanju problema tramvajskog okretišta.

U ovom slučaju posebno se treba osvrnuti na probleme oko dobivanja dozvole za postavljanje. Prema riječima Ars Publicae u višemjesečnom procesu ishođenja dozvole za ovu privremenu instalaciju gradska administracija je ,između ostaloga, tražila i izradu prometnog elabirata te očitovanje Ureda za hitne slučajeve. Odluka o dozvoli za privremenu instalaciju donesena je na gradskom Povjerenstvu za davanje u zakup javnih prostora koje je dozvolu odbilo unatoč tome što intervencija ni na koji način ne remeti prostorne odnose, direktno poboljšava uvjete na lokaciji te doslovno rješava problem tamo gdje su gradske službe zakazale. Izrazito je zanimljiv podatak da je to isto Povjerenstvo, koje u niz slučajeva uredno izdaje dozvole koje direktno narušavaju kvalitetu javnog prostora (npr. u slučaju stalno rastućih terasa ugostiteljskih objekata u donjogradskoj pješačkoj zoni i drugdje gdje se grad na taj način doslovno iznajmljuje), istovremeno odbija izdati dozvola za privremeno rješenje koje javni prostor neposredno poboljšava. Donošenje takve odluke bi argumentiralo nedostatak financijske dobiti kao razlog manjka interesa gradskih vlasti za taj prostor.

3.4. Zagrebačka Špica

Kako kaže Saša Šimpraga (Zagrebačka kriza trgova, 2011) zagrebačka pješačka zona u postojećem obuhvatu nije dovoljna za potrebe grada veličine današnjeg Zagreba. Taj problem proizlazi iz neadekvatnog prometnog planiranja (davanje prednosti automobilskom prometu), sumnjive motiviranosti vladajuće gradske strukture i stavljanje privatnih interesa ispred javnih što se manifestira između ostaloga neumjerenim iznajmljivanjem javnih prostora (pojedincima, kompanijama). To stvara atmosferu u kojoj je onemogućeno sudjelovanje svih građana u životu zagrebačkog javnog prostora. Možda najreprezentativniji primjer toga je donjogradska pješačka zona gdje su terase ugostiteljski objekata u potpunosti okupirale javni prostor. Nadalje danas je stanje do te mjere nekontrolirano, odnosno definirano isključivo logikom kapitala, da donjogradska pješačka zona sada ne obuhvaća nijednu ulicu koja bi u cijelosti funkcionirala kao šetalište jer su sve ispunjene terasama kafića, a pješački koridori svedeni na uske prolaze pored terasa (S.Šimpraga, 2011). Prostor koji bi trebao biti javni tako je postao privatn i oblikovan privatnim interesima.

Slika 3.4. Privatizacija javnog prostora, „Zagrebačka špica“, Zagreb
Izvor: Dragiša Mioč (2018)

Danas je u tom prostoru nemoguće boraviti bez plaćanja za to. Kao što francuski antropolog Jean-Pierre Garnier kaže: „ Za konzumiranje je potrebno biti u svojevrsnom snu o vječnoj mladosti. Ako ugledaš lice beskućnika, krivnja se vraća i san nestaje.“ Dodavanjem privatnog interesa na taj prostor on postaje vođen konzumiranjem. Selen Savić (2014.) govori o radikalnom pročišćavanju urbanog krajobraza, što se reflektira ne samo u povećanoj potražnji za kontrolom istoga, već i u manjku tolerancije prema drukčijim načinima života i ponašanjima. Privatizacija i javnog i polu javnog prostora donosi sa sobom regulacije koje su u interesu te ekonomije, što posljedično dovodi do sve manje raznovrsnosti u načinu na koji taj prostor može biti korišten. Slijedom tih događaja nije toliko nerealistično da uskoro u centru Zagreba postane nemoguće pronaći ulicu koja nije u potpunosti okupirana terasama ugostiteljskih objekata, različitim štandovima ili šatorima.

Slika 3.4. Privatizacija javnog prostora, Bogovićeve ulica, 2016., Zagreb

Izvor: https://www.jutarnji.hr/incoming/sunce_terase1-241116.jpg/5303515/alternates/FREE_780/sunce_terase1-241116.jpg

Slika 3.4. Privatizacija javnog prostora, trg Petra Preradovića, Zagreb

Izvor: David Kabalin, https://pogledaj.to/wp-content/uploads/2011/03/cvjetni-trg_-5.jpg

3.5. Glavni željeznički kolodvor u Zagrebu

Kolodvori su izrazito plodno tlo za primjenu anti-dizajna. Kao mjesta prolaska velikog broja ljudi i jedna od prvih vizura koja dočekuje posjetitelje grada jasna je želja vlasti za kontrolom načina i oblika boravka ljudi u tom prostoru. Bilo kakvo zadržavanje i duže boravljenje na tom prostoru je nepoželjno. Kao najjednostavnije rješenje nameće se korištenje oblikovnog jezika anti-dizajna. Glavni željeznički kolodvor u Zagrebu nije iznimka od toga.

Slika 3.5 Klupe na glavnom željezničkom kolodvoru, Zagreb
Poprečni nasloni za ruke kako bi se spriječilo spavanje na klupama
Izvor: Andrea Azenić (2018)

Klupe koje su tamo postavljene imaju u sebi jedan od najraširenijih elemenata oblikovanja klupa anti-dizajn pristupom, a to je smještanje odmorišta za ruke duž površine za sjedenje. Ta intervencija, usmjerena protiv beskućnika, onemogućuje korisnika u bilo kojem drugom korištenju klupe osim sjedenju. Takav pristup rješavanja kompleksnih problema kroz anti-dizajn još jednom se pokazao pogrešnim jer zapravo ne rješava problem već ga samo premješta na drugu lokaciju. U ovom slučaju svega nekoliko desetaka metara prema istočnom rubu kolodvora i početku Branimirove ulice gdje dizajn klupa ne limitira u tolikoj mjeri način korištenja.

Slika 3.5 Klupe na početku Branimirove ulice, Zagreb
Uporaba anti-dizajna na željezničkom kolodvoru samo je dislocirala problem.
Izvor: Dragiša Mioč (2018)

4. Prijedlog intervencije/performansa u prostoru

Sve manje je prostora u gradu gdje pojedinac može stati i koristiti javni prostor besplatno.

Anti-dizajn i agresivna arhitektura su se pojavili kao odgovor na probleme i potrebe koje se javljaju u današnjem društvu. Oni nisu uzrok, već posljedica načina promišljanja o tim problemima.

Kako se možemo suprotstaviti implementacija anti-dizajna u javnom prostoru? Koju strategiju bi trebalo provoditi u razrješavanju interesa u prostornom planiranju? Ako gledamo na anti-dizajn kao alat i intervencijsku strategiju namijenjenoj kontroli socijalnog ponašanja njegova provedba je vrlo praktično dizajnirana jer onemogućuje interakciju između vlasti i građana. Ne ostavljajući prostora raspravi ili neposluhu anti-dizajnirani objekti sprječavaju socijalne nemire i neposluhe. Potrebno je pronaći način kako bi se o javnom prostoru počelo razmišljati kroz prizmu dizajna i stvaranja mogućnosti, a ne anti-dizajna.

Slika 4.0 Vestre Share urbana polica, Artur Wozniak i Hallvard Jakobsen , Oslo

Omogućavanje i poticanje kulture dijeljenja pomoću urbane opreme

Izvor: https://vestre.com/content/uploads/2018/02/Share_Bjorvika1.jpg

4.1. Prijedlozi

Jedan od glavnih prijestupa anti-dizajna je taj što ne ostavlja prostor za komunikaciju između Grada i građana, većina stanovnika nije ni svjesna da izbor na koji će način koristiti javni prostor postepeno i iza kulisa prelazi iz njihovih ruku u ruke Grada, arhitekata, krajobraznih arhitekata i dizajnera angažiranih od strane grada.

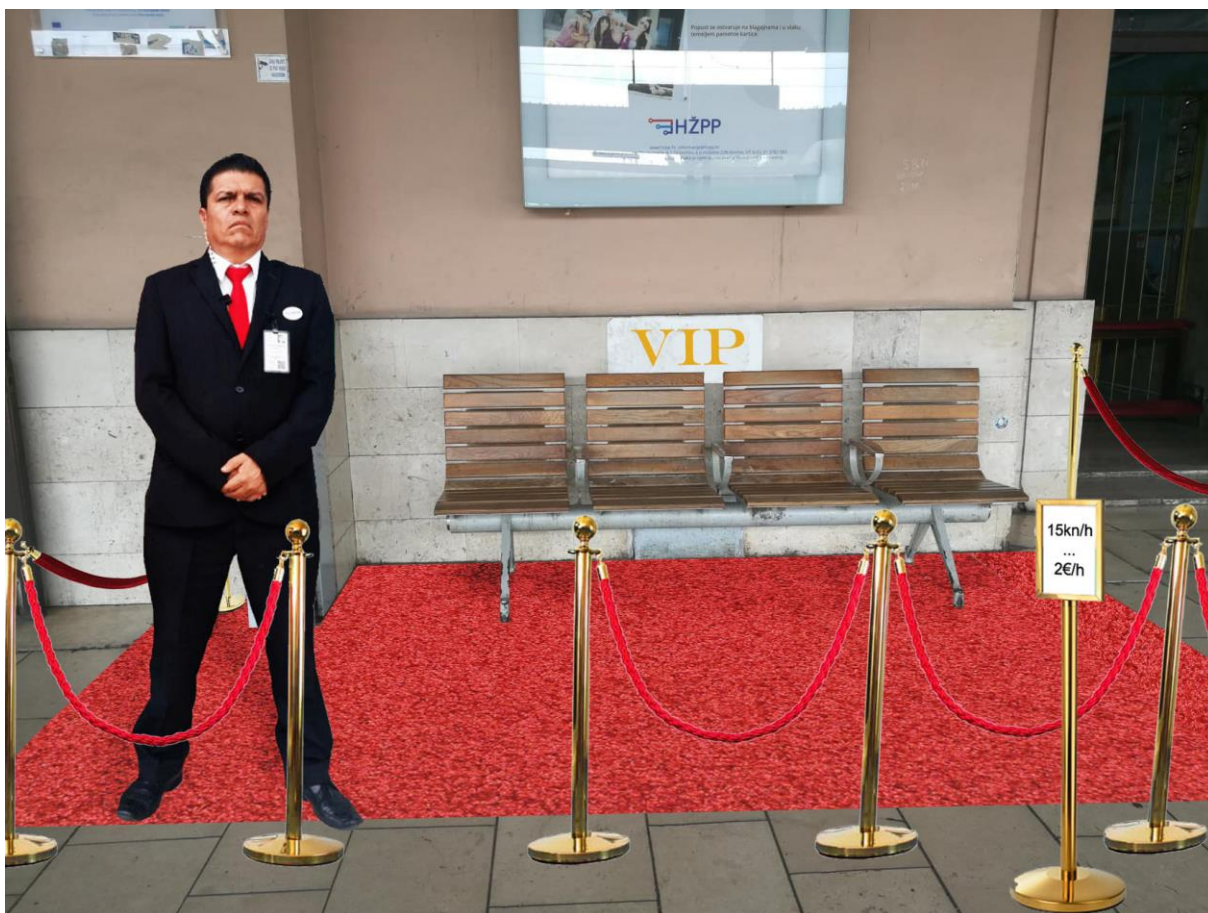
Kako bi se skrenula pažnja građana na problematiku predlaže se postavljanje instalacije/performansa na prostore u kojima je uočena najveća koncentracija anti-dizajna.

Instalacija će koristiti isti jezik koji koristi i anti-dizajn, samo što u ovom slučaju namjera neće biti prikrivena kako bi se skrenula pažnja i pokušala osvijestiti javnost o problemima vezanim uz anti-dizajn. Prije svega onoga gubitka javnog prostora koji se može slobodno koristiti.

4.2. Prijedlog I.

Javna klupa i prostor oko nje biti će ograđeni ogradom s crvenim konopom, kakva je uobičajena i poistovjećuje se s VIP prostorom. Pokraj ograđenog prostora će također biti znak na kojem će biti jasno istaknuti cjenik korištenja klupe. Na lokaciji će biti prisutan i zaštitar u odjelu koji će osiguravati da se klupom mogu koristiti samo osobe koje plate cifru iz cjenika. Na taj način će se namjera socijalne kontrole pokazati potpuno transparentno i bez ikakvoga uljepšavanja, te biti jasno vidljiva svim prolaznicima i potencijalnim korisnicima tog prostora.

Za razliku od primjera anti-dizajna koji su analizirani u ovom radu postavljanjem zaštita ovdje će biti omogućena komunikacija s građanima i oni će biti u mogućnosti iznijeti svoje mišljenje i postavljati pitanja. Također predlaže se promatranje iste instalacije kada zaštitar nije prisutan, kako će uklanjanje očitog načina komunikacije i iznošenja stavova utjecati na reakciju građana prema ovom izrazito negativnom „napadu“ na javni prostor.

Slika 4.2. Klupa na Glavnom kolodvoru, fotomontaža, Zagreb

Izvor: Josip Grgurević (2018)

4.3. Prijedlog II.

Na najprometniji dio Zagrebačke špice, pokraj skulpture „Prizemljeno sunce“ postavila bi se ograda s crvenim konopom koja bi u potpunosti onemogućavala prolazak jednom stranom ulice. Odmah ispred ograde također bi bio postavljen kartonski *cutout* u mjerilu 1:1 na kojem su prikazana djeca u šetnji. Iznad djeteta je stripovski oblačić sa tekstom „Zašto se tu ne može slobodno šetati?“

Postavljanjem te instalacije pokušala bi se još jednom skrenuti pažnja građana na „terasizaciju“ i pretjeranu privatizaciju javnog prostora koja se događa u donjogradskoj pješačkoj zoni i tako možda pokrenuti iznimno inertnu javnost i diskusiju oko te pojave koja snažno i na negativan način oblikuje urbani krajolik grada Zagreba.

Slika 4.3 Bogovićeve ulica, zagrebačka špica, fotomontaža, Zagreb
Izvor: Josip Grgurević (2018)

5. Zaključak

Rad je kroz observacije i analize primjera različitog oblikovanja u urbanom krajobrazu postavio zajedničke osobine onih djelovanja u prostor koje bismo mogli okarakterizirati kao anti-dizajn i agresivnu arhitekturu. Prije svega tu se kao nužna pokazala namjera za socijalnom kontrolom, odnosno utjecajem na ponašanje građana, ali u isto vrijeme ono protiv čega je takvo oblikovanje usmjereno nije nužno opasno za građane, već je jednostavno nepoželjno od strane određenih elita, mahom onih političkih i financijskih. Ponašanja koja se pokušava kontrolirati anti-dizajnom urbanog krajobraza često su posljedica kompleksnih socijalnih i etičkih problema. Dizajnerska rješenja koja se bave samo simptomima ne doprinose rješenju tih problema. Anti-dizajn uklanja svaku interakciju između građana i Grada, a u isto vrijeme problem samo dislocira. Može li se to smatrati uspješnim dizajnom? Ovisi gdje ćemo povući granicu onoga što mjerimo kao uspješno.

Analiza i inventarizacija prostora grada Zagreba pokazala je sveprisutnost principa anti-dizajna i agresivne arhitekture u njegovoj strukturi. Te trend porasta njihove primjene posebno u donjogradskoj pješačkoj zoni. Neupitno je da je oblikovanjem krajobraza i njegovih sastavnica moguće utjecati na ponašanje ljudi i da je to jedan iznimnom moćan alat kojime društvo raspolaže. Ali što bi se dogodilo kada bi dizajn proizveo pozitivnu socijalnu interakciju umjesto obeshrabrивao nepoželjno ponašanje? Što bi se dogodilo kada bi se tim kompleksnim problemima pristupilo na način da ih se zbilja pokuša riješiti?

U posljednjem djelu rada dani su primjeri načina na koji bi se mogla podići razina svijesti o ovima problemima i približiti upitnost pristupa oblikovanju gradova kroz principe anti-dizajna i agresivne arhitekture, jer osim u svojim najekstremnijim primjena anti-dizajn je neprimijećen od većine građanstva. Dok je god tako elite će ga moći koristiti kako bi štitile svoje interese.

Vrijeme će pokazati dugoročne posljedice anti-dizajna na izgled naših gradova i kako ćemo se mi kao pojedinci osjećati u njima i hoće li anti-dizajn i agresivna arhitektura postati prihvatljivi pristup u oblikovanju urbanog krajobraza ili će se građani predvođeni stručnjacima uspjeti u vraćanju pozitivne socijalne interakcije u dizajn i stvarnom rješavanju problema.

6. Popis literature

1. Anna Minton, *Ground Control: Fear and Happiness in the Twenty-First-Century City* (London ; New York: Penguin Books, 2009).
2. Björn Hellström, 'Theories and Methods Adaptable to Acoustic and Architectural Design of Railway Stations', in *12th International Congress on Sound and Vibration*, 2005.
3. Francis, M, (1988.) *Changing Values for Public Space*. Landsc. Archit.
4. Ellis W., Robertson D., Ramos R.-*Transmetropolitan* br. 51. (New York, DC Comics, 2002.)
5. Graham and Marvin, *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities, and the Urban Condition*, Routledge, 2001.
6. Lockton, Dan, David Harrison, and Neville A. Stanton. 'Models of The User: Designers' Perspectives on Influencing Sustainable Behaviour'. *J. of Design Research* 10, no. 1/ 2 (2012): 7. doi: 10.1504/ JDR. 2012.046137.
7. Narisada, K., Schreuder, D., (2004.) *Light pollution handbook*, Astrophysics and Space Science Library
8. Miodrag Mitrasinovic', *Total Landscape, Theme Parks, Public Space* (Aldershot, England ; Burlington, VT: Ashgate, 2006).
9. Pađan, Z., (2008.) *Estetika ružnog u arhitekturi*. Školska knjiga, Zagreb
10. Robert A. Caro , *The Power Broker-Robert Moses and the Fall of New York* (New York, Knopf, 1974)
11. J. B. de M. Saunders, V. T. Inman and H. D. Eberhart, "The Major Determinants in Normal and Pathological Gait," *The Journal of Bone and Joint Surgery*, Vol. 35-A, No. 3, 1953, pp. 543-558.
12. Saldaña, Mark. 'Tokyo's "Human Accidents": Jinshin Jiko and the Social Meaning of Train Suicide'. In *Anthropology Honors Projects*, Vol. Paper 10,
13. Savic i Savic, *Unpleasant Design*, Gloria, Kindle izdanje, 2014

Popis korištenih poveznica:

ACLU, 'Adding audio recording surveillance cameras threatens whole new level of Monitoring in American Life' <https://www.aclu.org/blog/national-security/privacy-and-surveillance/adding-audio-recording-surveillance-cameras?redirect=blog/national-security/adding-audio-recording-surveillance-cameras-threatens-whole-new-level>

Architectures, <http://architectures.danlockton.co.uk/2009/03/26/anti-teenager-pink-lights-to-show-up-acne/>

Arnaud Elfort, <https://www.flickr.com/photos/7211263@N02/sets/72157602377494963/>

Arspublicae, <http://arspublicae.tumblr.com/search/zicni+se>

BBC News, 'Blue Light to Stop Drugs-Users', BBC NEWS, 28 September 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/cambridgeshire/3147170.stm

BBC News, 'Candid Camera for Criminals', 13 October 1998, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/191692.stm.

BBC, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/lancashire/6197652.stm

Dan Lockton, 'A Vein Attempt?', Design with Intent, 28 October 2006, <http://architectures.danlockton.co.uk/2006/10/28/a-vein-attempt/>

Edwin Heathcote, Architecture: how street lights have illuminated city life <https://relationshipscience.com/News/story/architecture-how-street-lights-have-illuminated-city-3183885?feed=Person|3145170&type=-1>

Failedarchitecture, <https://failedarchitecture.com/robert-moses-pig-ears-and-the-camden-bench-how-architectural-hostility-became-transparent/>

Garnier, Jean-Pierre, «GENTRIFICACIÓN»: Un concepto inadecuado, una temática ambigua, 2013., <http://periferiasurbanas.org/wp-content/uploads/2015/10/GARNIER2015Gentrificacion.pdf>

Newscientist <https://www.newscientist.com/article/mg21528835-600-cameras-know-you-by-your-walk/>

Pogledaj.to, Antonija Komazlić, <https://pogledaj.to/drugestvari/jesu-li-pjesaci-u-zagrebu-nepozeljni/>

Pogledaj.to, Barbara Matejčić, <https://pogledaj.to/arhitektura/postaje-li-cvjetni-trg-samo-veliki-kafic-pred-soping-centrom/>

Saša Šimpraga, Zagrebačka kriza trgova, 2011, <http://www.h-alter.org/vijesti/zagrebacka-kriza-trgova>

Shelter England, (2014.) What causes homelessness? URL http://england.shelter.org.uk/campaigns/_why_we_campaign/tackling_homelessness/What_causes_homelessness , 2.5.17

the Guardian <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/27/walls-that-pee-back-people-urinate-in-public>

Untapped cities, <https://untappedcities.com/2016/09/27/robert-moses-lands-punch-to-donald-trump-campaign-from-the-grave/>

Večernji list, <https://www.vecernji.hr/zagreb/klupe-na-savskom-mostu-postavili-privremeno-a-one-sujos-na-okretistu-1030251>

Vizkultura, <https://vizkultura.hr/zicni-se-za-bolji-grad/>

Fotografije

<https://www.factoryfurniture.co.uk/wp-content/uploads/2016/02/24-Great-Queen-Street-Camden-02.jpg>

<https://petapixel.com/2016/06/30/snapchats-powerful-facial-recognition-technology-works/>

https://www.tutorialspoint.com/biometrics/biometrics_quick_guide.htm

http://www.ee.oulu.fi/~gyzhao/research/gait_recognition.htm

<http://www.indymedia.ie/article/86200>

<https://www.wired.com/2012/12/public-bus-audio-surveillance/>

https://urbanshit.de/bilder_urbanshit/2014/06/anti-homeless-spikes-940x517.jpg

https://files.brightside.me/files/news/part_31/314410/14242360-Blue_Station_920_632_80-1494335984-650-c524d9cb7c-1494501954.jpg

<https://www.danlockton.co.uk/research/images/oxford1.jpg>
[http://www.fabianbrunsing.de/img/pay&sit_private_bench_4_\(C\)_Fabian_Brunsing_web.jpg](http://www.fabianbrunsing.de/img/pay&sit_private_bench_4_(C)_Fabian_Brunsing_web.jpg)
https://vizkultura.hr/wp-content/uploads/2015/10/tumblr_inline_nvlfcoAygU1r0q9lg_1280.jpg
https://i.guim.co.uk/img/media/0f8abac3a12a7b7483088fad565fae2894d18cd9/0_0_2560_1536/masthead/2560.jpg?width=620&quality=85&auto=format&fit=max&s=10a4c00ea18a79db9ce18a444f1e3adc

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/jun/13/anti-homeless-spikes-hostile-architecture>
https://blog.dnevnik.hr/zagrebancija/slike/originals/10354950_309859735866944_4101159847736496418_n.jpg

<https://media1.fdncms.com/stranger/imager/u/large/25638546/1513642885-4l-y95s8.jpg>
https://o.b5z.net/i/u/10169682/i/skatestoppers/Front_Wall-1.jpg
<https://www.resorti.de/blog/wp-content/uploads/2014/07/Pfandring-um-M%C3%BClleimer-c-startnext.jpg>

[http://image.ohmynews.com/down/images/1/yumiko_321234_1\[528575\].jpg](http://image.ohmynews.com/down/images/1/yumiko_321234_1[528575].jpg)
<https://www.tportal.hr/media/thumbnail/w600/58908.jpeg>
<https://pogledaj.to/wp-content/uploads/2014/07/510.jpg>
https://pogledaj.to/wp-content/uploads/2011/03/cvjetni-trg_-5.jpg
<https://skalgubbar.se/>
https://www.jutarnji.hr/incoming/sunce_terase1-241116.jpg/5303515/alternates/FREE_780/sunce_terase1-241116.jpg
https://vestre.com/content/uploads/2018/02/Share_Bjorvika1.jpg

Životopis

Josip Grgurević rođen je 3. ožujka 1988. u Slavonskom Brodu. 2002. godine seli u Zagreb kako bi pohađao GU Elly Bašić u klasi profesora Ante Čaglja. Zvanje muzičara gitarista stječe 2006. godine. Nakon toga upisuje Pravni fakultet u Zagrebu, koji 2011. zamjenjuje sa Agronomskim fakultetom u Zagrebu na kojemu 2015. godine stječe prvostupničku diplomu iz krajobrazne arhitekture pod vodstvom mentora d.i.a. Stanka Stergaršeka. Stručnu praksu tijekom preddiplomskog studija odrađuje u Urbanističkom Institutu Hrvatske. Nastavlja sa diplomskim studijem krajobrazne arhitekture u Zagrebu kao i sa stručnom praksom u Urbanističkom Institutu. Apsolventsku godinu koristi za obavljanje prakse u Inozemstvu u krajobraznom studiju LAUD.LAB u Berlinu, kao i za pohađanje različitih radionica, između ostalog radionicu *'Green climate axes in Ghent'* pod vodstvom prof. Hansa Leinfeldera.